

Pravo značenje naziva „bijela“ i „crvena“ Hrvatska

Pop Dukljanin dijelio je koncem XII. ili početkom XIII. vijeka Hrvatsku na »Bijelu« i na »Crvenu«. »Bijela«, koja se također zvala doljnja Dalmacija (Croatia Alba, quae et inferior Dalmatia dicitur), protezala se od mjesta Dalma (Duvno?) do Vinodola, a »Crvena« Hrvatska ili gornja Dalmacija (Croatia Rubra, quae et superior Dalmatia dicitur), od istog mjesta prema jugu sve do Drača u današnjoj Albaniji.¹ Kod cara Porfirogeneta, koji je pisao oko 250 godina prije Dukljanina, naziva »Crvena« Hrvatska doduše nema, ali »Bijelom« zove onu, iz koje se Hrvati doseliše u Dalmaciju i koja se u njegovo doba nalazila »onkraj Turske« (Mađarske) t. j. u karpatsko-vislanskim i sudetskim krajevima.

1. Neka novija tumačenja tih naziva.

Povjesničari još ni danas nijesu na čistu, što zapravo znače ti nazivi »bijela« i »crvena« Hrvatska. Tumačeći ih nikako se ne mogu složiti. A. Dabinović je n. pr. u uskrsnom broju »Hrvatske Straže« pokušao te nazive dovesti u vezu sa seljenjem Hrvata. ...»Nije bez interesa navesti, veli on, da naziv »Crvena Hrvatska« sluti na kasniju seobu — Crvena znači naime malu ili mladu Hrvatsku u razlici prema Bijeloj, Velikoj i Starijoj.«² Ali u našem slučaju bi onda Dalmatinska Hrvatska, koju Dukljanin zove Bijelom, morala zapravo biti nazvana Crvenom, jer su Hrvati u nju došli iz Porfirogenetove Bijele ili Velike, a ipak nema nigdje nikakova traga takova naziva za doljnu Dalmaciju. Osim toga su n. pr. Grci prozvali svoje kolonije u južnoj Italiji »Magna Graecia«, a kod Rusa se prvobitna Kijevska Rusija prozvala Malom, a kasnije Moskovska Rusija Velikom. P. Škok drži, da su i Porfirogenet i Dukljanin te nazive sami izmislili. O Porfirogenetu kaže: »Gotovo se pod izvjesno može ustvrditi, da je Kon-

¹ Presb. Diocleatis, *Regnum Slavorum*, c. XII. (G. Schwandner, *Scriptores rerum hungaric., dalmatic., croaticarum et slavonicarum*. Vindobonae 1748, t. III, pg. 482. — Kritično izdanje priredio je F. Šišić, *Letopis popa Dukljanina*. Beograd-Zagreb 1928. (Posebna izd. Srpske kr. Akademije).

² A. Dabinović, *Benediktinski samostani u Boki Kotorskoj* (Hrvatska Straža, Uskrs 1938, str. 8).

stantinov naziv Bijela (Hrvatska, Srbija) ... barem što se adjektivna tiče, plod njegova filologisanja.« Evo kako prof. Skok to dokazuje: »Nijedno savremeno vrelo — veli on — ni njemačko ni slovensko ne zna ništa o tome adjektivu kod Hrvata i Srba češke teritorije. Ako uzmemo, da oba ova naroda stanovahu oko Labe, da pripadaju polapskim Slovenima, onda odjedared postaje sasvijem jasno, zašto im je car dao ovaj adjektiv. Laba se zove u staro vrijeme Albis, odatle je likvidnom metatezom nastalo slovensko Laba... Car je i sam znao, da je albis slična riječ latinskom adjektivu albus, alba, album, — bijel«. Porfiregenet je dakle po mišljenju prof. Skoka od naziva »polapski Hrvati« etimološkim obrađivanjem lat. riječi »albus« stvorio novi naziv »bijeli Hrvati«, »bijela Hrvatska«. Na slični etimološki način tumači prof. Skok postanak Dukljaninovitih naziva. On kaže: »Pop Dukljanin... pozna naprotiv Bijelu Hrvatsku, »a loco Dalmae (Duvno u Bosni) usque ad Valdevino (Vinodol)«. Značajno je, da se i na ovoj teritoriji nalazi prema kasnijim potvrđama grad Lab... I ovdje imademo po svoj prilici poznatu slovensku likvidnu metatezu alb-lab... Nije nikakova smjelost, ako uzmemo, da je izvor Dukljaninov stvorio po gradu ili plemenu Lab Bijelu Hrvatsku (Croatia alba). I ovdje je sredovječna etimologija bila u poslu. I uzor, nastavlja Skok, po kojem je nastala njegova Croatia Rubea... može se lako dokučiti. On je mogao pomiješati arnautska plemena, od kojih su neka valjda već onda bila na putu slaviziranja, sa slovenskim Hrvatima. Ime današnjeg crnogorskog plemena Kući, koje je očito arnautskog kuk-lat cocceus, .. trebao je samo da prevede sa drugom latinskom bolje poznatom riječi rubeus i crveni su Hrvati tu. Na ovaj prevod moglo ga je uputiti i ime obližnje srpske župe Crmnica (u dokumentima Cermeniza), očito prema crvenoj ilovastoj zemlji nazvana.«³ Mora se priznati, da je to tumačenje Porfiregenetovih i Dukljaninovitih naziva vrlo duhovito, ali je baš zato premalo vjerojatno, da su ih jedan i drugi mogli takovim modernim etimologisanjem izmisliti. A dalo bi se i s historičkog stanovišta štošta prigovoriti takovu tumačenju. — Pokojni je M. Šufflay tražio uzrok imena »crvena« Hrvatska u isti mah i u pradomovini Hrvata, gdje je uz »Bijelu Hrvatsku« postojala i »Crvena Rusija«, odakle je po njegovu mišljenju došao jedan dio Hrvata na jug i u lokalnim dukljanskim nazivima, gdje se oznaka »crven« često javlja i za ljude i za naselja. On veli »Da li je snena slika o Crvenoj Hrvatskoj imala utjecaja na postanak imena drevne župe Crmnica i susjednog kraja Kučeva, a posebno na postanak plemenskog imena Kući (arhicrven), ili su pak imena spomenutih župa služila kao podražaj za izronjenje drevnih uspomena iz pra-

³ P. Skok, *Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena* (Starohrvatska Prosvjeta. N. S. I. Knin 1927., str. 71-2).

domovine, to nije lasno odlučiti. Nu, da između obojega postoji realna veza o tom nema dvojbe.«⁴ No kad bi to tumačenje bilo ispravno, vrijedilo bi samo za jedan dio Dukljaninove »Crvene« Hrvatske, za Duklju naime. Ostaje pak nerazjašnjeno, zašto Dukljanin to ime daje cijelome kraju južno od Cetine t. j. i starim oblastima Trebinjskoj, Zahumskoj i Neretvanskoj, ne isključivši ni primorskih tada već pohrvaćenih gradova. Isto tako ostaje nejasno, zašto sav kraj zapadno od Cetine naziva »Bijelom« Hrvatskom. Ni po zemljištu ni po odijelju i boji stanovnika nijesu ti krajevi bili jedan od drugog bjelji ili crveniji. Osim toga nije protumačeno odakle potječu nazivi »bijeli« i »crveni« za Hrvate u pradomovini.

2. Iranska geografska terminologija.

Mnogo vjerojatnije i adekvatnije i, kako se čini, jedino ispravno tumačenje naziva »bijela« i »crvena« Hrvatska pruža nam moderna iranistika. Švicarski orijentalist L. de Saussure, proučavajući i ispoređujući kineski i iranski (staroperzijski) kozmološki sistem, pronašao je, da Iranci, jednako kao i Kinezi označuju četiri strane svijeta ne po vezi sa suncem već po bojama: crna označuje sjever, crvena jug, bijela zapad, a zelena ili jasno-modra istok.⁵ Dokaze je našao u staroj geografskoj terminologiji. Već je Herodot zabilježio, da Perzijanci nazivaju more, što im je na jugu (Indijski ocean sa zaljevima), crvenim. Prema tome moralo je more na protivnoj strani biti »crno«. I doista ga još danas tako zovemo. Sam de Saussure doduše nije našao direktnih svjedočanstava, da su baš stari Iranci nazivali Crno more tim imenom. U tom je njegovo dokazivanje popunio frankfurtski indogermanist H. Lommel recenzirajući knjigu berlinskog slaviste M. Vasmera: »Die Iranier in Südrussland«. On upozorava, kako je Vasmer u toj knjizi među ostalim vrlo spretno razjasnio, da je grčko ime »Pontos Euxinos« (gostoljubivo more) postalo od starije forme »Pontos Axeinos« (negostoljubivo more), a to opet da nije drugo već grecizirani iranski naziv »ahšaena«, što u avestijskom znači »crn«. »Kako dakle dalekovidna de Saussurova kozmologijska razmatranja, kaže Lommel, bivaju potvrđena Vasmerovom etimologijom, tako i ta postaje uvjerljivijom, ako je iz sfere glasovnog usklađivanja prenesemo na područje svjetovnog nazora i kulturnih veza i utjecaja.«⁶ Treći pak staroiranski geografski naziv za more sačuvali su Turci, koji su u pradomovini bili pod iranskim

⁴ M. Sufflay, *Srbi i Arbanasi* (Bibl. Arhiva za arb. starinu, jezik i etnologiju, knj. I); str. 112-3.

⁵ L. de Saussure u raspravi *Le système cosmologique Sino-iranien* (Journal asiat. 1923. Avr. - Juin) i u časopisu *Globe* (Org. de la Société de Géogr. de Genève), LXIII, 23 ss. — Cfr. H. Lommel u *Archiv für slav. Philol.* 40 (1926), S. 154.

⁶ H. Lommel, l. c.

kulturnim utjecajem. Oni još danas zovu Sredozemno more »bijelim«, jer je to more za njih u odnošaju prema Crnom i Crvenom doista Bijelo, t. j. zapadno.

Sjetimo li se sada Hauptmannove hipoteze o iranskom podrijetlu prvotnih Hrvata⁷ i promotrimo li Porfirogenetovu i Dukljaninovu terminologiju u svijetlu de Saussurova otkrića, onda će nam odmah biti jasno, što zapravo znače nazivi »bijela« i »crvena« Hrvatska. To su staroiranski geografski termini, koje su poslavenjeni Hrvati sačuvali i sa sobom donijeli i u novu domovinu, te njima označivali zapad i jug. Tragove tog njihovog prastarog istočnjačkog načina mišljenja sačuvali su Porfirogenet i Dukljanin. Za dokaz je dosta pročitati pažljivo i na zemljovidnoj karti verificirati dotična mjesta iz njihova pripovijedanja.

3. Geografske boje kod Porfirogeneta.

Porfirogenet govori u svom djelu *De administrando imperio* na više mjesta o »bijelim« Hrvatima, a na jednom u vezi s njima i o »bijelim« Srbima i o »crnom« moru. Ta njegova geografska svjedočanstva glase ovako: »Hrvati pako stanovahu tamo od Bagibareje (po svoj prilici »Babigareje«, t. j. Babje gore), gdje su sada *Bjelohrvati*. Jedan njihov rod, naime petero braće... i dvije sestre... odijelivši se od njih skupa sa narodom svojim, dođeše u Dalmaciju... Ostali pak Hrvati ostadoše kod Frangije i zovu se danas *Bjelohrvati*.« Tako govori u glavi tridesetoj. U slijedećoj pak tvrdi ovo: »Hrvati, koji sada nastavaju strane Dalmacije, potječu od nekrštenih Hrvata, koje i *Bijelima* nazivlju. Oni su onkraj Turske (Madžarske), stanuju blizu Frangije, a susjedi su Slavenima, nekrštenim Srbima... Velika Hrvatska, koju i *Bijelom* zovu, nije krštena ni do danas (t. j. oko 950) kao ni susjedni joj Srbi... Nemaju... trgovačkih lađa, jer je more daleko. Od njih do mora ima puta 30 dana, a more, koje je 30 dana puta daleko, jest tako zvano *Crno* more (... thálasa... Skoteiné). Govoreći zatim u glavi 32. o Srbima, opet spominje »bijelu«

⁷ Cfr. S. Sakač, *O kavkasko-iranskom podrijetlu Hrvata* (Život XVIII [1937], str. 6-25). — Sam je prof. Lj. Hauptmann kratko i jasno sažeo sadržaj svoje njem. rasprave *Kroaten, Goten und Sarmaten* (a i prijašnje *Prihod Hrvatov*) u raspravi *Seobe Hrvata i Srba* (Jugoslov. Istor. Časopis, III [1937], str. 30-61. Samo šteta, što se i tu među ostalom vrlo snažnom argumentacijom nalazi ona kontradikcija o srpstvu Zahumljana: s jedne se strane priznaje, da je Porfirogenet sam iskombinirao priču o seobi Srba za vladanja cara Heraklija (»prikazana točno po kalupu hrvatske«, str. 50), a s druge se usvaja i brani njegov krivi zaključak, da Zahumci, Neretljani i Trebinjci »potječu od nekrštenih Srbalja onoga arhonta, koji se uteče caru Herakliju«. Porfirogenet upravo s nekom nasrtljivošću barem četiri puta ponavlja tu tvrdnju, proti kojčj govore sva druga svjedočanstva.

⁸ *De administrando imperio*. Bonnae 1840, t. III, pg. 143, 147-8, 151-2). Hrv. prijevod dra N. Tomasića: Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. arhiva, XX (1918), str. 75, 80, 83).

Hrvatsku: »Valja znati da Srbliji potječu od nekrštenih Sribalja, koje *Bijelima* nazivlju, što su doma tamo od Turske (t. j. Madžarske), u kraju, što ga sami nazivaju »Boiki«, gdje graniči i Frangija kao i Velika Hrvatska, ona nekrštena i *Bijelom* prozvana».⁸

Sve je te podatke Porfirogenet crpio bilo izravno bilo neizravno iz hrvatskoga vrela. O tome se danas ne može više sumnjati. I sam je car to svoje vrelo dosta jasno naznačio, ondje, gdje govori o mirotvorcu Martinu, te usput dodaje: »*Sami Hrvati vele*, da je mnoga čudesa činio«. Dakle i izrazi »Bijela Hrvatska« i »Crno more« potječu od hrvatskog dalmatinskog izvjestitelja. Porfirogenet je znao, što ti izrazi znače kod Hrvata u običnom životu, jer n. pr. izraz »bijel« donosi i u hrvatskoj formi i u grčkom prijevodu. Ali nije ni naslutio, da je hrvatski izvjestitelj u svom geografskom označivanju pradomovine tim pridjevima podavao i preneseno geografsko značenje. Za tog neznanog Hrvata je karpatsko-sudetska Hrvatska u odnošaju prema dalmatinskoj doista bila »bijela« t. j. zapadna i njezini stanovnici »bijeli Hrvati«, t. j. zapadni. I češko-lužički Srbi u odnošaju prema raško-balkanskim bili su za njega uistinu bijeli t. j. zapadni. I mi danas zovemo Čehe, Slovake, Poljake i ostatke Polabskih Slavena zapadnim Slavenima za razliku od sjevernih — Rusa — i južnih. Isto tako je za starohrvatskog izvjestitelja, koji je još imao u glavi prastare istočnjačke geografske pojmove, ono more, što je od Velike Hrvatske bilo 30 dana hoda daleko, zaista bilo »crno«, t. j. sjeverno more. Većina povjesničara, Porfirogenetovih tumača, drži, da je tu govor o Baltiku, jer da Porfirogenet pravo Crno more stalno naziva klasičnim imenom »Pontos Euksinos«, a ovdje je izraz svog hrvatskog vrela preveo sa »thálassa skoteiné« (tamno more). I doista je to tumačenje u svijetlu staroiranske geografske terminologije jedino ispravno, jer je Baltičko more točno na sjeveru stare Velike ili Bijele Hrvatske, prema tome »skoteiné thálassa« — crno, t. j. sjeverno more.

4. Dukljanin i starohrvatski geografski pojmovi.

Kod Porfirogeneta smo u vezi s Hrvatima od četiri istočnjačke geografske boje našli upotrebljene dvije: bijelu i crnu u značenju zapad i sjever. Kod Dukljanina nalazimo osim bijele još i treću — crvenu i to za označivanje juga. Iz njegovih naziva »bijela« i »crvena« Hrvatska razabiremo, da su još dva i pol stoljeća poslije Porfirogeneta bili u običaju starohrvatski, odnosno staroiranski geografski izrazi. Dukljanin je doduše poznavao i mediteransku terminologiju (...meridianam..., septentrionalem..., occidentalem plagam), ali ih upotrebljava samo za općenito označivanje i za razdiobu Srbije. Govoreći o Hrvatskoj upotrebio je jedino stare izraze »bijela« i »crvena«. A ti se izrazi i kod njega posve poklapaju s mediteranskim pojmovima »zapadna« i »južna«. Dosta je da se s Dukljaninom u duhu prenesemo na Duvanjsko

polje ili na ušće Cetine, otkuda je legendarni Svetopuk-Budimir dijelio Hrvatsku na Bijelu i na Crvenu i kod toga da ne zaboravimo starohrvatskih geografskih izraza. Gledamo li odanle prema Vinodolu i mi ćemo mjesto »inferior Dalmatia« radije upotrijebiti izraz »Bijela«, t. j. zapadna Hrvatska. A okrenemo li se prema Baru i Draču te okom omjerimo sav kraj, što su ga tada neki nazivali »superior Dalmatia«, i mi ćemo radije s Dukljaninom reći, da je to »Crvena«, t. j. južna Hrvatska. Dakako da ne smijemo gledati na kompas, jer ga ni Dukljanin nije imao.

5. Iranistika i hrvatska povijest.

I tako smo napokon našli pravo značenje zagonetnih izraza »Bijela« i »Crvena« Hrvatska. Tko bi bio i pomislio, da ti izrazi imaju korijenje čak u srednjeazijskoj iranskoj prakulturi! Ne treba ni spominjati, kako je to otkriće za nas važno. Ono nam otvara vrlo široke povijesne horizonte, pomaže kod rješavanja starih problema, a postavlja nove. Ono znatno potvrđuje Vasmerovo etimološko tumačenje imena Hrvat iz iranskog »*Hu-urvatha*« (prijatelj), zatim Hauptmanovo historijsko dokazivanje o stapanju u novi narod iranskih Hrvata i Vislanskih Slavena, Jelić—Strzygowskoga nazor o iranskom podrijetlu starohrvatske umjetnosti, te Peisker—Šufflayevo nagađanje o zaratustrovskoj podlozi bogomilskog pokreta u Bosni. Iz svega toga razabiremo važnost iranistike i uopće orijentalistike za dublje razumijevanje hrvatske povijesti.

Do sada je kod njezina proučavanja u glavnom bila mjerodavna slavistika, a donekle i germanistika s romanistikom. Slavistika je međutim, prezrevši stara historijska svjedočanstva, lišila Hrvate narodne individualnosti, zanijekala im pravo na vlastiti jezik i prinudila historike, da proglaše historijsku prazninu za prva dva vijeka hrvatske povijesti, za VII. i za VIII. vijek. Stoga je i primanje kršćanstva moralo biti pomaknuto na početak IX. vijeka, a kolijevka starohrvatske umjetnosti prenesena u Italiju.

S iranistikom, koja u znanstvenom svijetu dobiva sve veći razmah, počinje se, kako se čini, novo razdoblje hrvatske historiografije. U svijetlu njezinih otkrića trebat će n. pr. ponovno proučiti otkuda samo Hrvatima naziv *ban* za glavaru,⁹ zatim tajnu neobično velikog broja konjaništva kod starih Hrvata i sve ogranke starohrvatske umjetnosti, arhitektoniku, pleterni ukras, umjetni

⁹ Slavisti i historici tvrde, da riječ *bán* potječe od avarskoga *Bajan* kao kralj od Karla Vel., a car od Cezara (Berneker E., *Slavisches etymolog. Wörterbuch*, I. Heidelberg 1924, S. 42. — F. Šišić, *Povijest Hrvata* ... Zagreb 1925, str. 680). Međutim ta ista riječ i s istim akcentom kao u Akademskom Rječniku (I, 169) nalazi se i u J. J. P. Desmason, *Dictionnaire Persan-Français*. Rome 1908; I, pg. 245 i to u značenju *seigneur, maitre, homme, illustre, chef*. Jesu li je Hrvati uzeli od Perzijsaca ili ovi — možda preko Turaka — od Hrvata ili jedni i drugi iz zajedničkog starog vrela? Desmason navodi kao vrelo za riječ *bán* perzijski rječnik *Bourhâni katich*.

obrt, a napose prizore iz života i prirode na bosanskim stećcima.¹⁰ Posebnu pažnju zaslužuje najljepši i najoriginalniji od tih stećaka onaj naime iz D. Zgošće, koji je sada u sarajevskom muzeju i kojega dr. Č. Truhelka pripisuje Kotormančićima.¹¹ Taj ima na prvi pogled sve karakteristike staroiranske umjetnosti: vladarsku palaču, serije konjanika, lov, stilizovano drveće, a možda i demavendsku rajsku špilju s drvetom života na jednoj i s haomom (iz koje se istiskivao istoimeni religiozni napitak) s druge strane.¹² Ako znanstvena analiza to nagađanje potvrdi, onda će to biti neoborivi dokaz, da je starohrvatska umjetnost autohtona, da je proizašla iz istih duša, koje su još u doba Porfirogeneta, a i u doba Kulina bana te popa Dukljanina, čuvale staroiransku geografsku terminologiju i svuda sa sobom nosile principe i karakteristike stare i vanredno snažne iranske umjetnosti. Onda će nam također postati razumljivijim tragični vjersko-kulturni dualizam, zapadnjačko-katolički i istočnjačko-islamski, što još danas dijeli hrvatski narod; dualizam, u kojem se odrazuje onaj vjekovni sukob, rivalitet i neki nepomirljivi antagonizam između Istoka i Zapada, što ga je već stari Homer opjevao i što je neizbježno morao nastati i u dušama Hrvata, kad su se nakon doseljenja u Dalmaciju sa svojim istočnjačkim osebina i tradicijama našli posve blizu žarišta mediteranske zapadnjačke kulture. To je žarište bilo preslabo, da svojim utjecajem prozme i istočnu periferiju hrvatske države. Osobito se opirala Bosna ponosna. Ona je zajedno s istočnim dijelovima Crvene Hrvatske spremno prihvaćala, a i s oružjem branila istočnjačke pokrete, — bogomilstvo, islam, a u znatnoj mjeri i bizantinizovano kršćanstvo.¹³ Još je i danas Istok ondje jači.

Kako vidimo povijesno istraživanje postaje sve zanimljivije, a nadajmo se — i sve korisnije.

Stjepan Krizin Sakač D. J.

¹⁰ Za isporidivanje starohrvatske umjetnosti s iranskom vrlo dobro će poslužiti izvršni prikaz o toj umjetnosti, što ga je za *Enciclopedia Italiana* (VI - 1930) napisao Francuz L. Bréhier, prof. sveuč. Clermont-Ferrand (*Barbarica, arte*). *Zatim*: W. Anderson, *Nordische Bildkunst des ersten Jahrtausends* (Annales de l'Institut Kondakov, IX. Praha 1937; str. 21 - 37). Anderson je proučavao prizore na švedskom slikanom kamenju, nar. vezivu i na ostacima ukrasnih predmeta i otkrio u njima snažan iranski utjecaj.

¹¹ Dr. Č. Truhelka, *Osurt na sredovječne kulturne spomenike Bosne* (Glasnik zem. muzeja za B. i H., XXVI (1914), sar. 250. — Isti, *Kolijevka i groblje prvih Kotromančića* (Nast. Vjesnik, XLI /1933/).

¹² Isp. n. pr. dvorac toga stećka s perzijskom palačom na srebrnom sasanidskom pladnju, što se čuva u Leningradu (kod Andersona Taf. XII, 1) ili s dvorcem švedskog nar. veziva (Taf. XI, 7), »das wohl nichts anderes als den persischen Palast mit seinen Seitentürmen darstellt, gerade so wie wir es von Persepolis Sarvistan und den Kyrospalast in Passargade kennen«. Anderson, l. c. str. 35.

¹³ Dr. K. Draganović, *Massenübertritte von Katholiken zur »Orthodoxie« im kroatischen Sprachgebiet zur Zeit der Türkenherrschaft* (Orientalia Christiana Periodica, III. Romae 1937, str. 181 - 232 i 550 - 599).